

Autochtone bomen en struiken: van wetgeving tot aanplant

Het gaat niet goed met de autochtone bomen en struiken. De nog overgebleven restpopulaties in Vlaanderen worden bedreigd door ontbossing, bosfragmentering, intensief bosgebruik en het verwijderen van waardevolle kleine landschapselementen (hagen, houtkanten, ...). De massale aanplant van bomen en struiken van weliswaar inheemse soorten maar met niet-autochtone herkomst vormt een verdere bedreiging. Door inkruising van niet-autochtone genetische informatie in de autochtone populaties wordt immers de genetische diversiteit beïnvloed. Daarbij kan heel wat informatie verloren gaan ('outbreeding depression'). De autochtone populaties moeten de nodige kansen krijgen voor het behoud en de verdere evolutie van hun genetische diversiteit, zodat zij sterk staan voor de toekomst.

KRISTINE VANDER MIJNSBRUGGE EN KAREN COX (Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer), INGE SERBRUYNS (AMINAL, afd. Bos & Groen)

Inventarisatie van autochtone bomen en struiken in Vlaanderen

Sinds 1997 loopt een inventarisatie van autochtone bomen en struiken in Vlaanderen, in opdracht van de afdeling Bos & Groen. De bomen en struiken krijgen een quoteringsysteem gaande van a (vrijwel zeker autochtoon), a/b of b (waarschijnlijk autochtoon) tot c (mogelijk autochtoon). De belangrijkste criteria bij de beoordeling van autochtoniteit zijn: de ouderdom van bossen en houtkanten, de aanwezigheid van indicatorplanten voor oude bossen, de aanwezigheid van oude bomen of hakhoutstoven en het samen voorkomen van de typische waaier aan standplaatseigen bomen en struiken. Tegen 2006 zal de inventaris van autochtoon materiaal in Vlaanderen afgerond zijn. De rapporten van de inventaris kunnen worden opgevraagd bij het IBW of bij de afdeling Bos & Groen.

Meidoorn in bloei © Kristine Vander Mijnsbrugge

Inheems versus autochtoon

Een plantensoort is inheems in Vlaanderen, als Vlaanderen binnen het natuurlijke verspreidingsgebied van de soort ligt. Een plant is autochtoon in een bepaalde streek in Vlaanderen, als hij een nakomeling is van planten die zich sinds hun spontane vestiging na de laatste ijstijd altijd natuurlijk hebben verjongd, of die kunstmatig vermeerderd werden met lokaal materiaal. Een zomereik afkomstig uit de Balkan is niet autochtoon in de Vlaamse Ardennen, hoewel de soort zomereik inheems is in Vlaanderen. Autochtone planten hebben zich gedurende vele eeuwen natuurlijke selectie aangepast aan de lokale groeiomstandigheden. Autochtone populaties verschillen daardoor van niet-autochtone populaties in hun overerfbare, genetische eigenschappen. Deze genetische informatie is waardevol en mag niet verloren gaan.

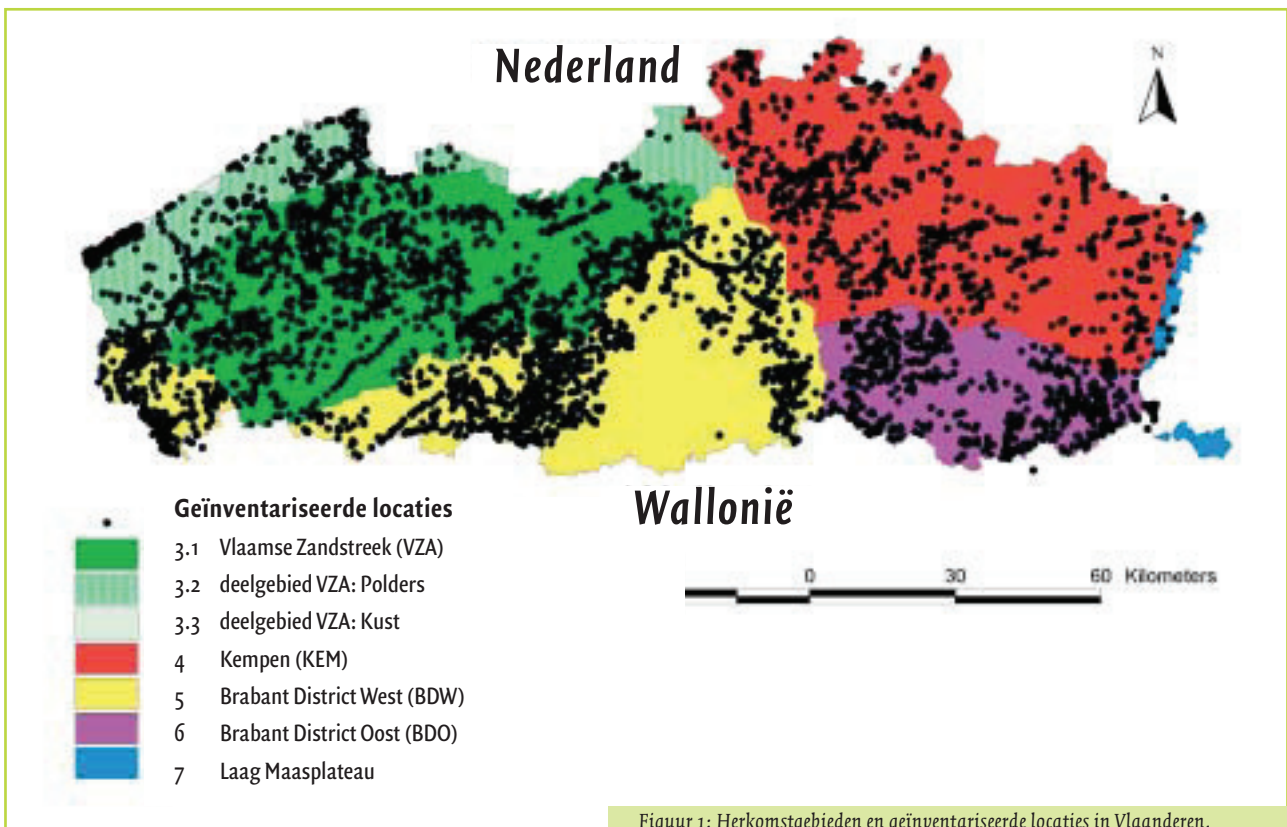
Herkomstgebieden

Een herkomstgebied, al dan niet verder opgesplitst in deelgebieden, is een geografische regio waarbinnen uniforme ecologische groeiomstandigheden heersen. De herkomstgebieden in Vlaanderen zijn afgebakend op basis van bodemkundige, hydrologische en klimatologische factoren, en van de verspreiding van plantensoorten. Als algemene regel geldt dat autochtone zaden geoogst op verschillende locaties binnen één herkomstgebied kunnen gemengd worden. Autochtoon plantsoen opgekweekt uit dit zaadgoed wordt dan aangeplant binnen hetzelfde herkomstgebied. Vlaanderen is ingedeeld in 5 herkomstgebieden: Vlaamse Zandstreek,

Kempen, Brabants District Oost, Brabants District West en Laag Maasplateau (figuur 1). De laatste drie herkomstgebieden lopen door tot in Wallonië. De Vlaamse Zandstreek is verder onderverdeeld in drie deelgebieden: Vlaamse Zandstreek en daarnaast de kleinere gebieden Kust (met duinen) en Polders.

Wetgeving

Het Besluit van de Vlaamse Regering over de procedure tot erkenning van bosbouwkundig uitgangsmateriaal en het in handel brengen van bosbouwkundig teeltmateriaal (<http://www.bosengroen.be>) maakt een uitgebreide reeks boomsoorten certificaatplichtig. Teeltmateriaal (zaad, plantsoen, ...) van deze soorten moet in de handel steeds vergezeld zijn van een herkomstcertificaat (d.i. een 'basiscertificaat' of een 'document van de leverancier') wanneer het gebruikt wordt voor bosbouwkundige doeleinden. Daarnaast bevat het besluit een lijst van courant aangeplante, inheemse struiksoorten en nevenboomsoorten. Bij verhandeling van teeltmateriaal van deze soorten is een certificaat niet verplicht maar optioneel. Met een certificaat kan de kweker de herkomst en bijgevolg de kwaliteit (d.m.v. de categorie) van het teeltmateriaal bewijzen. Een basiscertificaat kan slechts bekomen worden als het zaad wordt geoogst in erkend uitgangsmateriaal, bijvoorbeeld een zaadbron of zaadbestand. Erkend uitgangsmateriaal is een officieel goedgekeurde bron van teeltmateriaal die voldoet aan de eisen vastgelegd in het besluit, overeenkomstig de categorieën (zie verder). Het IBW stelt een register op

Figuur 1: Herkomstgebieden en geïnventariseerde locaties in Vlaanderen.

met uitgebreide informatie over al het Vlaamse erkend uitgangsmateriaal, met inbegrip van het autochtone. Het is raadpleegbaar na schriftelijke aanvraag bij het IBW. Jaarlijks wordt eveneens een lijst van erkende herkomsten opgesteld. Dit is een samenvatting van het register (<http://ibw.inbo.be/approvedbasicmaterial>).

Het besluit voorziet in vier categorieën voor bosbouwkundig teeltmateriaal: 'van bekende origine', 'geselecteerd', 'gekeurd' en 'getest'. Het teeltmateriaal moet voldoen aan een aantal criteria en voorwaarden vastgelegd voor elke categorie. Voor de categorie 'van bekende origine' speelt economische kwaliteit geen rol, enkel de herkomst. Autochtoon teeltmateriaal afkomstig uit erkend uitgangsmateriaal krijgt voornamelijk een certificaat in deze categorie. In het geval dat een autochtone zaadbron duidelijk economische kwaliteiten bezit, wordt ze in een hogere categorie, gewoonlijk 'geselecteerd', erkend.

Erkenning van zaadbronnen en bestanden

Opdat een bestand of zaadbron in aanmerking komt voor erkenning, moet dit aan een aantal criteria voldoen. Deze criteria verschillen naargelang de categorie en zijn bepaald in het eerder vermelde Besluit van de Vlaamse regering. Het IBW zorgt voor de erkenningsaanvraag van dergelijke locaties, die zowel openbaar als privé-eigendom kunnen zijn. Na controle van de nodige vereisten en mits goedkeuring van de eigenaar, wordt de locatie ter erkenning voorgedragen aan de Vlaamse Minister van Leefmilieu en Natuur. Autochtone zaadbronnen en bestanden komen in aanmerking voor erkenning onder de categorie 'van bekende origine', als:

1. de bomen en struiken een goede autochtone quotering meekregen in de inventaris;
2. er geen aanplantingen met niet-autochtoon materiaal aanwezig zijn in de onmiddellijke omgeving;
3. in de zaadbron of het bestand minstens 30 individuen van dezelfde soort staan, die best allemaal zaad dragen en
4. het oogsten praktisch mogelijk is.

Het bestand krijgt de erkenning 'geselecteerd' als het bovendien een aantal economische kwaliteiten bezit.

Aanbevolen herkomsten

Het IBW stelt een lijst op van 'aanbevolen herkomsten' (<http://ibw.inbo.be/contactpuntTeelt>). Voor elke categorie teeltmateriaal wordt per inheemse soort een overzicht gegeven van betrouwbare en geschikte herkomsten. De bedoeling hiervan is om een betere bevoorrading van geschikt teeltmateriaal van de meest aangewezen herkomsten te verzekeren. Een herkomst wordt aanbevolen omdat hij een grote kans biedt om kwaliteitsvol en aangepast plantsoen te leveren. Ook de Vlaamse erkende autochtone zaadbronnen en bestanden zijn in de lijst opgenomen, om het gebruik van autochtoon materiaal te stimuleren. De lijst

van aanbevolen herkomsten bevat dus een selectie uit het Belgische erkende uitgangsmateriaal plus enkele waardevolle herkomsten uit de ons omringende regio's.

De controle op oogst en opkweek

De dienst Normering en Controle Plantaardige Productie (NCPP) van de Vlaamse landbouwadministratie, levert de certificaten af en voert controle uit. Tot hun taken behoren zowel het afleveren van een certificaat bij het oogsten op erkende zaadbestanden, als de opvolging bij de privé-kweker. De persoon die oogst – een erkende kweker of zaadhandelaar – meldt de oogstlocatie en -datum aan de dienst. Die komt ter plaatse en schrijft een vervoermachtiging (= basiscertificaat) uit. Vervolgens controleert de dienst de opkweek van het plantsoen in de privé-kwekerijen.

Subsidies

Het Besluit van de Vlaamse Regering betreffende de subsidiëring van beheerders van openbare en privé-bossen bepaalt de subsidies voor bebossen en herbebossen (<http://www.bosengroen.be>). Afhankelijk van de gebruikte soort kan een privé-persoon of openbare instelling subsidies verkrijgen. Daarnaast kunnen zij een extra subsidie verkrijgen van 250 €/ha wanneer zij de beplanting met aanbevolen herkomsten uitvoeren. Hetzelfde besluit regelt ook de subsidies voor de bevordering van de ecologische bosfunctie. Een eigenaar van bosbestanden die erkend werden als zaadbron of zaadbestand kan een subsidie van 50 €/ha/j krijgen. Dit enkel wanneer voldaan wordt aan een aantal vereisten. Zo moet de bosbeheerder beschikken over een uitgebreid beheerplan dat voldoet aan de criteria duurzaam bosbeheer (zie Bosrevue 5). Het bestand moet zodanig worden beheerd dat de oogst van de zaden effectief mogelijk is, en er moet ook effectief worden geoogst.

Bloeïende mispel

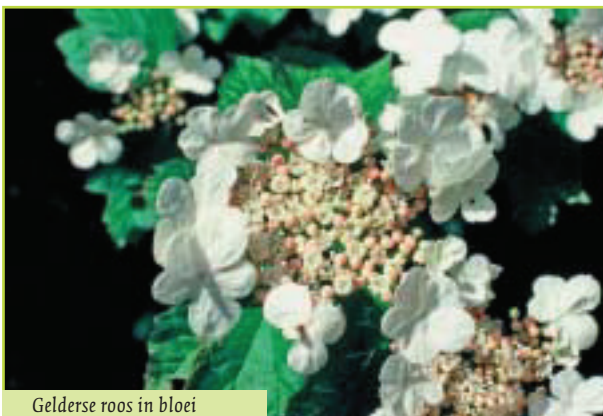
Zaadoogst in de praktijk

Verschillende organisaties en instanties zijn betrokken bij autochtone zaadoogst op geïnventariseerde locaties. Vooral de afdeling Bos & Groen en enkele Regionale Landschappen oogsten jaarlijks grote hoeveelheden. Ook buitendiensten van de VLM en lokale natuurverenigingen doen mee. Ook de VBV organiseerde al autochtone zaadoogsten. Een erkende kweker of zaadhandelaar oogst op de locaties die erkend zijn als zaadbron of bestand (verder enkel aangeduid als zaadbron). De autochtone populaties waarop geoogst wordt, hebben een goede autochtone quotering gekregen in de inventaris, nl. a (vrijwel zeker autochtoon), a/b of b (waarschijnlijk autochtoon). Op b/c (mogelijk autochtoon) kan enkel geoogst worden als geen betere vindplaatsen in de omgeving voorkomen. C-gequoteerde bomen komen niet in aanmerking, evenmin als bomen met quotering p (geplant) of s (spontaan).

Om de genetische diversiteit voldoende hoog te houden wordt op minstens 30 individuen geoogst. Het zaad, dat op verschillende locaties binnen één herkomstgebied is geoogst, wordt gemengd. Het is beter kleine hoeveelheden zaad te oogsten van meerdere bomen, dan grote hoeveelheden van minder bomen. Het is dus niet de bedoeling om alles te oogsten op de boom die het meeste zaad draagt. De bomen waarop geoogst wordt, moeten ook op voldoende afstand staan van aangeplante individuen van dezelfde soort, om kruisbestuiving te vermijden.

Zaadtuinten

Het spreekt vanzelf dat het oogsten van zaad van de soms zeer versnipperde bosfragmenten of houtkanten een erg tijdrovende (en dus dure!) zaak is. Om de zaadoogst te vereenvoudigen en rendabel te maken, legt het IBW autochtone zaadtuinten aan. Individuen afkomstig van verschillende autochtone groeiplaatsen binnen één herkomstgebied worden bijeengebracht, zodat de genetische diversiteit van de zaadtuin voldoende hoog en representatief is voor het hele herkomstgebied. De eerste zaadtuinten werden in 2003 aangelegd. Een zaadtuin wordt na erkenning aan de lijst van aanbevolen herkomsten toegevoegd.

Gelderse roos in bloei

Opkweek tot plantsoen

Autochtoon zaad geoogst door de afdeling Bos & Groen wordt hoofdzakelijk opgekweekt in de gewestkwekerijen van Brasschaat en Koekelare. Een uitzondering is eik, die via contractteelt bij privé-kwekers wordt geteeld. Contractteelt verbindt de afdeling Bos & Groen ertoe het plantsoen na het opkweken van het geoogste zaad terug te kopen in aantallen voorzien in het contract met de kweker. Hierbij leveren de boswachters het geoogste zaad jaarlijks aan de kwekerij. De afname van het plantsoen is voor de kweker dus gegarandeerd. Privé-kwekers telen eveneens zaden geoogst door andere instanties (Regionale Landschappen, lokale natuurverenigingen en VLM) via contractteelt. Meestal voorziet het contract dat de kweker de overschotten vrij mag verkopen. Er wordt naar gestreefd in de toekomst zoveel mogelijk op erkende zaadbronnen te oogsten, zodat de kweker de overschotten met certificaat op de markt kan brengen. Autochtoon zaad afkomstig van erkende zaadbronnen en geoogst door een privé-kweker wordt geteeld en verhandeld volgens de normale procedures van de bosboomteelt.

Autochtoon plantsoen voor het grote publiek?

De organisaties die momenteel oogsten doen dit voor eigen gebruik of op aanvraag van anderen. Voor het grote publiek is in de handel nog niet veel autochtoon plantsoen te koop. Voorlopig zijn enkel de overschotten van contractteelten beschikbaar. Een aantal kwekers oogstte voor het eerst in 2004 op erkende autochtone zaadbronnen, maar het duurt 2 tot 3 jaar vooraleer een verkoopbaar product is opgegroeid uit het zaad. Voor heel wat struiksoorten zullen de zaadtuinten binnen enkele jaren voldoende zaad produceren om een rendabele oogst mogelijk te maken. Zo zal er een ruimere beschikbaarheid komen van autochtoon plantsoen voor het grote publiek. ■

Contactpunt Bosbouwkundig Teeltmateriaal

Het Contactpunt Bosbouwkundig Teeltmateriaal wil informatie rond commercieel teeltmateriaal samenbrengen en onder andere via internet toegankelijk maken (<http://ibw.inbo.be/contactpuntTeelt>). De boswachters observeren de zaadzetting in alle Vlaamse aanbevolen herkomsten, en informeren het contactpunt. Zo kunnen tijdens het oogstseizoen de kwekers op de voet volgen wat ze kunnen oogsten. Ook probeert het Contactpunt voor de toekomstige gebruiker een overzicht te bekomen van de kwekers die aanbevolen herkomsten zullen aanbieden.

Een uitgebreide literatuurlijst vind je op www.vbv.be onder 'publicaties'.